

В. С. Медведєв, професор кафедри практичної психології Національної академії внутрішніх справ, доктор психологічних наук, професор;
 О. М. Шевченко, доцент Житомирського національного агроєкологічного університету, кандидат психологічних наук

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ КУРСАНТІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ МВС УКРАЇНИ

Розглянуто особливості патріотичного виховання курсантів у ВНЗ МВС України в умовах сьогодення. Проаналізовано причини, що заважають якісному втіленню цих ідей, та наведено рекомендації щодо поліпшення зазначеного процесу.

Ключові слова: патріотизм; виховання; духовність; культура; молодь; незалежність; держава; військовий колектив; нація.

Патріотичне виховання - це сфера духовного життя, яка проникає в усе, що пізнає, робить, до чого прагне, що любить і ненавидить людина, яка формується.

В. О. Сухомлинський

Проблеми соціально-економічного становища українського суспільства на сучасному етапі, зниження рівня життя більшості населення, його розшарування, знецінення традиційних моральних норм і цінностей, пропаганда жорстокості, бездуховності, насильства, невизначеність в оцінці подій історичного минулого українського народу негативно вплинули на моральні цінності підрастаючого покоління. Рівень масової культури досить низький. Культ насильства і розпусти заповнив екрани, на яких можемо бачити аморальні чи агресивні сцени. У ЗМІ досить мало матеріалів, які висвітлювали б героїчні сторінки української історії, на яких молодь могла б учитися. На жаль, фільмів українського виробництва, які виховували б молодь на ліпших зразках української історії, нині досить мало.

Зарубіжні фільми часто пропагують спотворену систему цінностей, виховуючи у молоді культ споживацтва, прагнення до насолоди, всюдозволості. Рівень злочинності й правопорушень серед молоді зріс у 1,5 раза, порівнюючи з початком 90-х років.

Рівень патріотизму українських громадян є недостатньо високим. За даними опитування, проведеного Українським центром економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова 2007 р., на запитання: "Чи вважаєте Ви себе патріотом України?": 44,2 % респондентів відповіли "так", 35,6 % - "ймовірніше так", 9,7 % - "ймовірніше ні", 4,3 % - "ні", 6,2 % - "важко відповісти" [1].

Подібна тенденція спостерігається й у молоді. Згідно з результатами соціологічного опитування, серед молоді, зокрема випускників загальноосвітніх навчальних закладів, що проводилося фондом "Демократичні ініціативи" у кінці 2008 р., близько 30 % опитаних школярів вважає, що головне, що об'єднує населення України в єдину націю - це патріотичні почуття громадянина України. Об'єднуючими чинниками також були визнані рівні права громадян України (34 %), єдина державна мова (31 %), спільна історія (25 %).

Організуючи виховну роботу з патріотичного виховання, слід враховувати, що в Україні історично склався широкий спектр регіонально-політичних і регіонально-культурних відмінностей, існує неоднозначне ставлення населення до багатьох подій минулого й сучасності. Саме патріотизм, громадянськість мають об'єднувати українців, зберегти те, що протягом століть було нашою метою, - незалежну державу. Одним із важливих об'єднуючих чинників у суспільстві може слугувати збереження культурної та історичної спадщини, що підтверджується даними соціологічних досліджень, що наводить Центр ім. О. Разумкова. Так, на запитання: "Який із п'ятих зазначених чинників найбільше об'єднує або може згуртувати народ України в єдину спільноту?" - 8,1 % респондентів відповіли - "Знання і розуміння української культури та мови", 11,5 % - "Спільна культурна й історична спадщина", 11,5 % - "Спільні політичні принципи й ідеї", 28,2 % - "Рівні права і співіснування в рамках однієї держави (України)", 33,4 % - "Прагнення до істотного підвищення добробуту всіх громадян України", 7,3 % - "Важко відповісти" [2].

Нормативно-правова база (стосовно патріотичного виховання) як держави, так і МВС достатньо розроблена. Не будемо забувати, що Конституція України 1996 р. була визнана світовою спільнотою як одна із найліпших. Отже, крім декларування намірів має проводитись конкретна, щоденна та нелегка робота у цьому напрямі.

Згідно з соціологічними дослідженнями Інституту педагогіки і психології професійної освіти Академії педагогічних наук України щодо проблем удосконалення військово патріотичного виховання, із 339 опитаних респондентів - офіцерів Збройних Сил України, які безпосередньо відповідають за стан виховання підлеглих, жоден не оцінив рівень своїх знань теоретико-методологічних засад ВПВ як високий; лише 29,2 % вважають його вище середнього, а основна

частина - 69,9 % - вважає його середнім, нижче середнього - 12,4 %. У зв'язку з цим 79,6 % офіцерів вважають необхідним підвищення ефективності ВПВ у військових формуваннях [3; 4].

Незважаючи на вищезазначене, молодь прагне потрапити на службу до міліції, чим засвідчує наявність величезного потенціалу до патріотизму. Здійснивши цей крок, вона демонструє свою готовність бути відповідальною за майбутнє держави. Держава, у свою чергу, має не лише декларувати наміри про поліпшення життя українців, а й доводити це реальними й зрозумілими кроками, здійснюючи соціальний та інший захист своїх правоохоронців.

Курсантському колективу МВС України притаманні всі риси іншого колективу. Разом із тим такий колектив як суб'єкт виховання має свої специфічні особливості, які справляють різноманітний вплив на курсантів. Міліцейський колектив об'єднує людей на тільки метою, а й родом діяльності, яка має яскраво виражений колективний характер (її завдання виконуються у складі відділення, взводу і т. д.) і пов'язаної з постійним подоланням труднощів і небезпек, з обслуговуванням зброї, спецзасобів та ін.

Усі ці фактори передбачають високу відповідальність, моральну залежність кожного курсанта від колективу, товаришів. Важливою особливістю курсантського колективу є винятково чітка і статутна (правова) зумовленість його організації, якому властива чітка, продумана до деталей організаційна структура, певна погодженість й обов'язковість виконання статутних норм і правил поведінки у навчанні та службі. Статутами, настановами, наказами і розпорядженнями начальників регламентуються не тільки службова діяльність і поведінка, а й взаємостосунки між курсантами.

Організація колективу курсантів, статутний військовий порядок, визначеність норм і правила співжиття сприяють формуванню у кожного з них дисциплінованості, акуратності, гартують волю і виховують характер, виробляють погодженість і звички колективних дій. Усе це робить підрозділ, навчальну групу, курс керованою і злагодженою системою.

Разом із тим за певних умов (слабкий контроль з боку старших начальників, порушення вимог статутів і законів, низький рівень патріотичної свідомості) в окремих керівників може виникнути ілюзія необмеженої влади, захоплення голим адмініструванням тощо. Подібні явища можуть негативно вплинути на підлеглих, їх службу і поведінку.

Значну роль в організації життя курсантів відіграють органи виховної роботи. Офіцери-вихователі згуртовують особовий склад, виховують його на національних ідеях, формують високу відданість

своєму народові, готовність захистити незалежність і суверенітет України.

Особливістю своєї діяльності працівники МВС покликані не тільки протистояти правопорушникам, їх діям, а й перемогти їх. Це зобов'язує кожного курсанта виробляти у себе мужність, сміливість, настирливість, витривалість, прагнення до оволодіння спеціальними знаннями й навичками. Без названих якостей курсант не зможе стати повноцінним членом міліцейського колективу.

До особливостей міліцейського колективу можна віднести також відносну стабільність, тривалість і неперервність перебування особистості в одному і тому ж колективі. У колі одних і тих же товаришів відбувається і **праця**, і побут, і вільний час курсанта. Усе це, з урахуванням відірваності юних людей від сім'ї і близьких, створює передумови для постійного впливу колективу на особистість, умови для більшої взаємної прив'язаності курсантів один до одного.

Курсантський колектив, у якому здійснюється життєво значуща, необхідна і дуже важлива суспільна діяльність людей, формує у них патріотичні погляди і переконання, сталий характер, звички правильної, дисциплінованої поведінки.

Сила впливу колективу на особистість багаторазово зростає, коли цілі й завдання не тільки поставлені, а й доведені до свідомості кожного курсанта, зрозумілі та прийняті ним. Саме внутрішня переконаність всіх вихованців у потребі виконання завдань, що відсутні перед колективом, свідчить про цілеспрямованість воєнізованого колективу як про його важливу соціально-психологічну рису.

Для посилення виховного впливу колективу мало визначити лише напрям його діяльності. Важливо вміти конкретизувати мету колективу, розбити її на окремі складові, визначити внесок кожного члена колективу у спільну справу, довести цю мету до свідомості кожного, викликати інтерес до її досягнення.

Соціально-психологічні риси колективу, будучи відображенням конкретних об'єктивних умов його життєдіяльності, результатом **організаторських** і виховних зусиль керівників і громадських організацій, завжди динамічні [5]. Вони менш сталі, ніж риси та якості особистості. Усе це має враховуватися під час організації різних напрямів виховної роботи у курсантів ВНЗ МВС України.

Для подолання вищезазначених проблем потрібно здійснити ряд кроків, зокрема, ми пропонуємо такі:

удосконалити нормативно-правову базу патріотичного виховання молоді;

створити механізми економічного стимулювання суб'єктів підприємницької діяльності, які здійснюють підтримку заходів неурядових організацій, спрямованих на патріотичне виховання молоді;

активізувати інформаційно-пропагандистське забезпечення патріотичного виховання молоді шляхом розроблення рекомендацій щодо посилення патріотичної спрямованості програм радіомовлення і телебачення, матеріалів друкованих засобів масової інформації;

здійснити підтримку виробництва української кінопродукції, видання творів, постановки спектаклів, що спрямовані на патріотичне виховання підростаючого покоління.

Виховання правоохоронців Української держави має бути у своїй основі національним і відповідати вимогам її Конституції, законів.

Головною метою виховання майбутнього міліціонера має стати формування його як громадянина, патріота своєї держави. На основі набуття соціального, правоохоронного досвіду, фізичного вдосконалення, успадкування духовних надбань українського народу він досягне достатнього рівня розвитку політичної, воєнізованої, правової, моральної, трудової, художньо-естетичної культури, може захистити національні інтереси України.

Пріоритетними напрямками системи виховання правоохоронців мають стати:

формування національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу, бажання всіма засобами забезпечувати процвітання держави, готовності захищати її суверенітет і незалежність;

забезпечення духовної єдності поколінь, виховання поваги до батьків, жінок, дітей, до героїчного минулого рідного народу, історії України;

формування почуття патріотизму, поваги до правоохоронних органів України, ветеранів МВС, гордості за досягнення національної правової науки;

прищеплення шанобливого ставлення до культури, звичаїв, традицій усіх народів, що населяють Україну, та народів інших держав;

формування високої мовної культури, оволодіння українською мовою й українською правовою термінологією;

виховання поваги до Конституції, законодавства, статутів МВС, державної символіки України;

пошук шляхів для розвитку індивідуальних здібностей, талантів правоохоронців і забезпечення необхідних умов для самореалізації особистості;

забезпечення повноцінного фізичного виховання і розвитку м'язів, охорони та поліпшення її здоров'я;

формування в юного покоління готовності до безконфліктного, толерантного спілкування з іншими у більш екстремальних умовах міліцейської служби, виключення випадків нестатутних взаємин;

подальше поглиблення розвитку таких загальнолюдських якостей, як патріотизм, відповідальність, справедливість, правдивість, колективізм, доброта.

Виховання майбутніх правоохоронців відбувається у колективі й через колектив. Педагогіка слідує з того, що тільки у колективі можна виховати людину з високим рівнем свідомості й моралі та широким світоглядом. Тільки у колективі розвивається моральна відповідальність індивіда за свою поведінку і поведінку всіх членів колективу. Дружний і цілеспрямований колектив забезпечує багатство і повноту життя всіх членів, забезпечує розкриття всіх задатків і здібностей особистості.

Основу колективу складає сумісна суспільно корисна діяльність. Правоохоронна діяльність, як ніяка інша, має чітко виражений колективний характер. Принцип виховання у колективі й через колектив вимагає від командирів турботи про згуртування підлеглих. Показником зрілості колективу, його здатності успішно виконувати поставлені державою завдання, у тому числі й виховні, є дисципліна. Тому зміцнення дисципліни і виховання у курсантів дисциплінованості є також і розвитком у них активної соціальної позиції. Співвідношення вимогливості до курсантів із повагою до їх гідності, з турботою про них.

Цей принцип підходу до людей сприяє створенню турботливого ставлення до людини, вимогливості до себе і до інших, довіри. Вимога - специфічний засіб спонукання людей до певних дій, учинків, поведінки в цілому.

Основою для висунення вимог до себе і до інших людей є норми, закони моралі. Зміст вимог офіцера зумовлюється законами, присягою, статутами і поширюється на всі сфери життєдіяльності правоохоронців.

Помиляються ті командири, які спрямовують свою увагу головним чином на уразливі місця у поведінці підлеглих, постійно підкреслюють їх вади, нагадують про недоречні вчинки. Позитивні властивості мають закріплюватися, розвиватися і використовуватися як підтримка для формування високих моральних якостей. Підкреслювання тільки негативного у поведінці курсанта стає причиною того, що деякі юні особи починають вважати себе такими, які не піддаються вихованню.

Патріотичне виховання курсантів здійснюється протягом усього навчально-виховного процесу, у процесі їх бойової та гуманітарної підготовки. Зміст такого виховання визначається Конституцією, законами України, присягою і статутами.

Різні види діяльності суттєво впливають на патріотичне виховання курсантів у тому разі, коли командирами створено

необхідні для цього умови: попередньо моделюються ситуації з врахуванням індивідуального навантаження на кожную особистість, продумується надання допомоги кожному і здійснюється систематичний контроль за діями підлеглих. Обов'язковим завершальним моментом у процесі патріотичного виховання має бути оцінення праці, діяльності курсанта. Оцінення та визнання його заслуг, старань є сильним мотивом, який стимулює особистість до самостійного розвитку у собі **якостей справжнього** міліціонера.

На процеси патріотичного виховання особистості суттєво впливає рівень її моральної вихованості. Високий ступінь патріотичної вихованості характерний для дисциплінованих курсантів. Дисциплінованість є необхідною умовою досягнення високого рівня знань і фізичної загартованості особового складу. Труднощі, без яких немислима навчально-виховна діяльність, успішно можуть бути подолані тільки тими курсантами, які внутрішньо, психологічно готові точно, бездоганно і своєчасно виконати накази і розпорядження командирів, а також не шкодують сил і часу для досягнення високої професійної майстерності.

Рівень патріотичної вихованості визначається також ступенем правової спеціальної підготовки курсантів і командирів усіх ланок, здатністю останніх уміло керувати майбутніми правоохоронцями, навчально-виховним процесом. Досягнення курсантами високого рівня правової і спеціальної підготовки вимагає від них значних вольових зусиль, високої організованості, самодисципліни, цілеспрямованості, вміння раціонально використовувати свій службовий час.

Успішно справитись з виконанням будь-якого завдання правоохоронці можуть лише тоді, коли у них безперервно підтримується високий рівень процесу патріотичного виховання: висока організованість і порядок, коли особовий склад глибоко усвідомлює значення боєготовності кожного підрозділу і МВС у цілому.

Усім, формуючи патріотизм у курсантів під час навчально-виховного процесу, необхідно, щоб обстановка на заняттях зі службової підготовки була об'єктивно безпечною і реально представлялась курсантам такою, що може викликати у них переживання, подібні до психічних станів людей в умовах реальної службової обстановки. Тільки тоді буде успіх у вихованні моральних і професійних якостей, в основу яких закладається формування патріотичних почуттів.

Таким чином, інтереси успішного патріотичного виховання вимагають від командирів ґрунтовних знань із психолого-педагогічних основ його організації, систематичного використання і вдосконалення **і всіх форм і методів роботи з людьми у навчально-службовій діяльності.**

Особливе місце у патріотичному вихованні курсантів посідають музика і пісні. Надзвичайною популярністю користуються пісні зі словами "... прорвемся опера" (рос), "Комбат" групи "Любе", "Офіцери" О. Газманова, а також пісні, що складені самими курсантами в умовах обстановки навчання і підготовки до майбутньої діяльності. Їх патріотична спрямованість безперечна: вони присвячені Батьківщині, рідним місцям, матерям і коханим, вірності, дружбі, міліцейському обов'язку та ін.

Продумане й організоване дозвілля курсантів також дає змогу вдосконалювати їх патріотичне виховання. Оптимізація виховання патріотизму у курсантів ВНЗ МВС України - комплексний процес, його складові взаємозалежні, доповнюють одна одну у різних умовах процесу фахового становлення і дають змогу істотно підвищити їхню якість.

Список використаних джерел

1. Чи вважаєте Ви себе патріотом України? [Електрон, ресурс] // Центр Разумкова [веб-сайт]. - Режим доступу : http://www.uceps.org/ukr/poll.php?poll_id=399.
2. Який із п'ятьох зазначених чинників найбільше об'єднує або може згуртувати народ України в єдину спільноту? [Електрон, ресурс] // Центр Разумкова [веб-сайт]. - Режим доступу : [http://www.uceps.org/ukr/\\$ocpolls.php?cat_ici=31](http://www.uceps.org/ukr/$ocpolls.php?cat_ici=31).
3. Афанасьєв А. Педагогічні основи військово-патріотичного виховання військовослужбовців строкової служби Збройних Сил України / А. Афанасьєв. - К., 2005. - 266 с.
4. Робоча група з питань патріотичного виховання молоді при апараті РНБО ініціює розробку загальнодержавної концепції патріотичного виховання молодих людей. [Електрон, ресурс] / Рада національної безпеки і оборони України [веб-сайт]. - Режим доступу : <http://www.rainbow.gov.ua/news/450.html>.
5. Ващенко Г. Виховний ідеал / Ващенко Г. - Полтава : Полтавський вісник, 1994.